

การเมืองภาคประชาชน: กรณีศึกษาการเคลื่อนไหวต่อต้านเหมืองแร่ทองคำ ของชาวบ้าน “กลุ่มรักษ์บ้านเกิด” ตำบลเขาหลวง อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย

Peoples's politics: A case study of the movement against gold mining
of “Rukbangerd group” in Khaoluang sub-district Wangsapung district Loei province

นพพล แก่งจำปา¹ ธิติญา เหล่าอัน²

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสาเหตุการเคลื่อนไหวต่อต้านเหมืองแร่ทองคำของชาวบ้าน “กลุ่มรักษ์บ้านเกิด” ตำบลเขาหลวง อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย 2) ศึกษารูปแบบการเคลื่อนไหว และการเชื่อมโยงกับองค์กรเครือข่ายภายนอก ของชาวบ้าน “กลุ่มรักษ์บ้านเกิด” ตำบลเขาหลวง อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย โดยวิธีการศึกษาใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ การดำเนินงานเก็บข้อมูลในพื้นที่ที่ใช้การสัมภาษณ์ กลุ่มแกนนำ กลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่มชาวบ้านที่ร่วมเคลื่อนไหว และกลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ซึ่งเป็นผู้รู้ในชุมชน ประกอบกับเข้าร่วมสังเกตการณ์กิจกรรมการเคลื่อนไหวของชาวบ้านและนำเสนอผลการศึกษาในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์ ผลการศึกษาพบว่า การรวมตัวกันขึ้นของชาวบ้านเพื่อเคลื่อนไหวต่อต้านการทำอุตสาหกรรมเหมืองแร่ทองคำในเขตพื้นที่ตำบลเขาหลวง อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย สาเหตุสำคัญมาจากการประกอบกิจการเหมืองแร่ได้ส่งผลกระทบต่อชาวบ้านหมู่บ้านรอบๆ เหมือง รวมทั้งการเผชิญกับอำนาจรัฐและทุนที่มีกลไกในการเข้าถึงทรัพยากรที่มากกว่า ส่งผลให้ชาวบ้านรวมตัวกันภายใต้ “กลุ่มรักษ์บ้านเกิด” เพื่อเคลื่อนไหวต่อต้านการประกอบกิจการอุตสาหกรรมเหมืองแร่ทองคำ และพยายามจัดการทรัพยากรในท้องถิ่นตามแนวทางของตน ด้วยความที่ชาวบ้านเชื่อมโยงกับสังคมภายนอกอย่างกว้างขวาง รวมทั้งการสัมผัสกับเทคโนโลยีใหม่ๆ ที่เข้ามาพร้อมกับความเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบท ส่งผลให้โลกทัศน์และวิถีคิดในการเคลื่อนไหวต่อต้านเหมืองแร่ทองคำนั้นมีรูปแบบการเคลื่อนไหวที่หลากหลาย

คำสำคัญ: การเมืองภาคประชาชน การต่อต้าน การเคลื่อนไหวทางสังคม กลุ่มรักษ์บ้านเกิด

Abstract

The purposes of this article were: 1) to study the causes of the movement that resisted Gold Mine of villagers of “Rukbangerd group”, Khaoluang sub-district, Wangsapung district, Loei Province, and 2) to investigate the movement model and the linkage with the external networking organizational agency of “Rukbangerd group”. The qualitative approach was applied. Data was collected by means of interviews of the activist, leaders and villagers groups who involved with the movement and the old people who were the key informants. Data was analyzed by content analysis and presented by descriptive analysis. The results of the study signified the gathering villagers for resistance movement against Gold Mine industry in Khaoluang sub-district, Wangsapung district, Loei province. The significant causes were the missions of the gold mine that

¹ อาจารย์ ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

² อาจารย์ ประจำสาขาวิชาสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย

affected the villagers in the surrounding villagers. The villagers faced the government power and the capitals that could more access the resources. This caused the villagers to gather as “Rukbangerd group” for resistant movement against the gold mine industry. They also tried to manage their own resources according to their own ways with the internal society extensively. Moreover, the villagers gained new technologies with the changes of rural society. This affected the concept and paradigm the diverse resistant movement ways against the gold mine.

Keywords: people politics, resistance, social movement, Rukbangerd group

ความเป็นมาของปัญหา

การเคลื่อนไหวหรือการมีบทบาททางการเมืองในสังคมไทยมักเป็นเรื่องการต่อรองและแบ่งสรรอำนาจกันระหว่างกลุ่มคนบางกลุ่ม โดยที่ประชาชนส่วนใหญ่ของสังคมเข้ามาเกี่ยวข้องไม่มากนัก ดังจะเห็นได้จากภาพรวมการเมืองไทยนับตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา “ตัวแสดง” (Actor)ทางการเมืองหลักๆ จำกัตัวอยู่เพียงแค่กลุ่มคนในระบบราชการ และกลุ่มคนที่มีฐานอำนาจทางเศรษฐกิจ เช่น นักธุรกิจ ผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่น กระทั่งมีผู้ให้ภาพการเมืองของสังคมไทยดังกล่าวว่าเป็น “รัฐราชการ” หรือ “อำมาตยาธิปไตย” (Bureaucratic polity) กล่าวคือเป็นระบบการเมืองที่ถูกครอบงำโดยอำนาจของชนชั้นข้าราชการ (ทั้งทหารและพลเรือน) โดยกลุ่มพลังนอกระบบราชการแทบจะไม่มีบทบาทในการเคลื่อนไหวทางการเมือง (Riggs, 1966)

อย่างไรก็ตามนับตั้งแต่ทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา รูปแบบทางการเมืองดังกล่าวได้เปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากปรากฏภาพการเคลื่อนไหวของชาวบ้าน ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของสังคมและเคยถูกมองว่าเป็นกลุ่มคนที่เฉื่อยชาทางการเมือง พยายามเรียกร้องเข้าไปมีส่วนในการกำหนดนโยบายสาธารณะที่ตอบรับกับผลประโยชน์ส่วนตนร่วมกับกลุ่มอำนาจอื่นๆ มากขึ้น

โดยมีประเด็นการเคลื่อนไหวทางการเมืองคือเรื่องความขัดแย้งด้านการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่นทั้ง ดิน น้ำ ป่า และแร่ธาตุ (ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2541: 29-35) สิ่งสำคัญก็คือ ภายหลังจากการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญฉบับที่มีบทบัญญัติขยายสิทธิของประชาชนเพิ่มขึ้นมากว่าเดิมอื่นๆ ได้ก่อให้เกิดการรวมกลุ่มและเคลื่อนไหวทางสังคมหลากหลายมิติ จากทั้งองค์กรในพื้นที่สังคมเมืองและพื้นที่สังคมชนบท (กฤตยา อาชวนิชกุล และคณะ, 2542: 1)

ภายใต้สถานการณ์เช่นนี้ส่งผลให้นักวิชาการจากหลายแขนงให้ความสนใจ พยายามศึกษาและอธิบายการเคลื่อนไหวทางการเมืองของชาวบ้าน ด้วยกรอบแนวคิด วิถีวิทยา และสมมุติฐานของตน โดยหยิบยกขบวนการของชาวบ้านจากหลากหลายท้องที่ในประเทศไทยขึ้นมาเป็นกรณีศึกษา กระทั่งเป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวางที่จะเรียกรวมการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชนนี้เป็น “ขบวนการประชาสังคม” (Civil society movements) ที่ทำให้ภาคประชาชนเข้มแข็ง เป็นการเมืองแบบใหม่ที่พลเมืองกระตือรือร้นตระหนักว่าตนมีสิทธิมีเสียงในการสร้างบ้านแปงเมืองของตน (กฤตยา อาชวนิชกุล และคณะ, 2542: 1) อย่างไรก็ตามด้วยการเคลื่อนไหวทางสังคมของชาวบ้าน

ที่มีลักษณะลื่นไหล แตกต่างหลากหลายไปตามเงื่อนไขและบริบทแวดล้อมของแต่ละเหตุการณ์ ทำให้ยังมีความขัดแย้งและการเคลื่อนไหวทางสังคมของชาวบ้านอีกมาก ที่รอการทำความเข้าใจให้ลึกซึ้งเพื่อแสวงหาแนวทางแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในเชิงสร้างสรรค์ต่อไป

บทความนี้เป็นความพยายามหนึ่งที่จะทำความเข้าใจในบางแง่มุมของการเมืองภาคประชาชนโดยหยิบยกเอาการเคลื่อนไหวต่อต้านเหมืองแร่ทองคำของชาวบ้าน “กลุ่มรักษบ้านเกิด” ที่ตำบลเขาหลวง อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย ซึ่งดำเนินมาเป็นเวลาร่วมทศวรรษนับตั้งแต่มีการเปิดเหมือง (พ.ศ. 2549) ขึ้นมาเป็นกรณีศึกษา ทั้งนี้เนื่องมาจากขบวนการเคลื่อนไหวดังกล่าวปรากฏการณ์เคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรที่มีในท้องถิ่นของตนอย่างต่อเนื่อง ทว่ายังขาดการศึกษาและทำความเข้าใจอย่างเป็นระบบ โดยคาดหวังให้การศึกษาที่มีส่วนในการสร้างความเข้าใจความขัดแย้ง อันนำไปสู่การกำหนดแนวทางในการแก้ไขปัญหาอย่างมีประสิทธิภาพ และยั่งยืน

วัตถุประสงค์

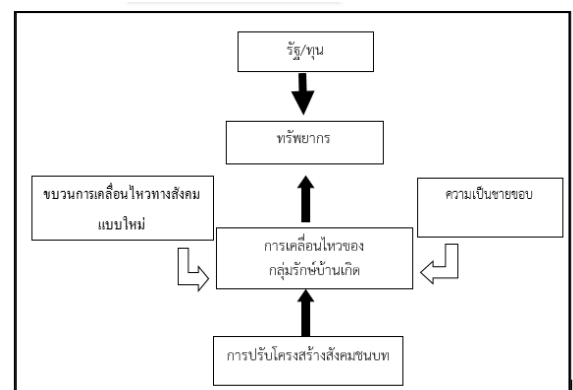
1. เพื่อศึกษาสาเหตุการเคลื่อนไหวต่อต้านเหมืองแร่ทองคำของชาวบ้าน “กลุ่มรักษบ้านเกิด” ตำบลเขาหลวง อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย
2. เพื่อศึกษารูปแบบการเคลื่อนไหว และการเชื่อมโยงกับองค์กรเครือข่ายภายนอก ของชาวบ้าน “กลุ่มรักษบ้านเกิด” ตำบลเขาหลวง อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

บทความนี้ผู้วิจัยใช้พิจารณาชาวบ้านในฐานะผู้ที่มีศักยภาพในการปรับตัวเมื่อเผชิญกับปัญหาและความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากร ท่ามกลางบริบท

ความเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม โดยใช้แนวคิดทางสังคมศาสตร์เพื่อเป็นกรอบในการอธิบาย ได้แก่ แนวความคิดว่าด้วย “การปรับโครงสร้างชนบท” (Rural restructuring) ที่มุ่งเน้นความซับซ้อนของพลังต่างๆ ซึ่งครอบคลุมทั้งการปรับเปลี่ยนโครงสร้างความสัมพันธ์และปฏิบัติการทางสังคมและพิจารณาตำแหน่งแห่งที่ของชาวบ้าน “กลุ่มรักษบ้านเกิด” ตำบลเขาหลวง อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลยในลักษณะที่เป็น “คนมีความรู้เกี่ยวกับโลก” (Cosmopolitans villager) มากกว่าการเป็นชาวนาแบบดั้งเดิม เนื่องจากการที่ชาวบ้านต้องออกไปนอกบ้านและใช้ชีวิตอยู่ในโลกกว้าง รวมทั้งการสัมผัสกับเทคโนโลยีใหม่ๆ ที่เข้ามาพร้อมกับระบบการศึกษาสมัยใหม่ย่อมส่งผลต่อโลกทัศน์และวิธีคิดในการเคลื่อนไหวต่อต้านเหมืองแร่ทองคำ

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังใช้แนวคิดความเป็นชายขอบเป็นกรอบในการพิจารณาการต่อสู้ของ “กลุ่มรักษบ้านเกิด” ที่พยายามช่วงชิงและสร้างอำนาจการต่อรองให้แก่ตนด้วยวิธีการที่หลากหลาย รวมถึงพิจารณาการเคลื่อนไหวของชาวบ้านว่าเป็นขบวนการทางสังคมรูปแบบใหม่ ที่มีลักษณะการเคลื่อนไหวทางสังคมที่เกิดจากกลุ่มคนซึ่งถูกเอารัดเอาเปรียบ ผู้เคลื่อนไหวมีความหลากหลายทางชนชั้นและรูปแบบของการเคลื่อนไหวแต่ได้ต้องการปฏิวัติ หรือช่วงชิงอำนาจรัฐ เพียงต้องการสร้างกติกาชุดใหม่ในการดำรงชีวิต โดยสามารถสรุปเป็นแผนภาพได้ดังนี้

วิธีดำเนินการวิจัย

วิธีการศึกษาใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ในการดำเนินงานเก็บข้อมูลในพื้นที่ใช้การสัมภาษณ์ชาวบ้านที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการเคลื่อนไหวต่อต้านเหมืองแร่ทองคำใน ตำบลเขาหลวง อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย จำนวน 4 กลุ่ม ได้แก่

1. กลุ่มแกนนำ คือกลุ่มที่มีบทบาทหลักในการเคลื่อนไหว เช่น การไฮปาร์ก การประสานงานกับชาวบ้านในการต่อต้านเหมืองแร่ทองคำ การประสานกับองค์กรเครือข่าย จำนวน 5 คน

2. กลุ่มผู้นำท้องถิ่น คือ ผู้ตำแหน่งทางการบริหารงานในท้องถิ่น เช่น ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล จำนวน 10 คน

3. กลุ่มชาวบ้านผู้ร่วมเคลื่อนไหว คือ ชาวบ้านผู้ร่วมในการเคลื่อนไหวต่อต้านเหมืองแร่ทองคำแต่ไม่ได้มีบทบาทหลักในนำการเคลื่อนไหว จำนวน 20 คน

4. กลุ่มผู้รู้ในท้องถิ่น คือ ผู้เฒ่าผู้แก่หรือผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้าน จำนวน 5 คน ซึ่งกลุ่มเป้าหมายทั้งหมดได้มาด้วยการการสุ่มเลือกแบบเจาะจง (Purposive sampling)

ประกอบกับการเข้าร่วมสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม หากมีการเคลื่อนไหวของชาวบ้านในประเด็นการต่อต้านกิจการเหมืองแร่ทองคำ เช่น การยื่นหนังสือคัดค้านแก่หน่วยงานองค์กรที่เกี่ยวข้องการประชาสัมพันธ์ให้ชาวบ้านรับรู้ข้อมูลข่าวสาร การประชุมปรึกษาหารือของกลุ่ม ตลอดจนกิจกรรมเฝ้าระวังผลกระทบที่เกิดขึ้นจากกิจการเหมืองแร่ทองคำและนำเสนอผลการศึกษาในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive analysis)

ผลการวิจัย

เพื่อให้ง่ายต่อความเข้าใจ ผู้วิจัยแบ่งประเด็นการอธิบายรายละเอียดผลการศึกษาดังออกเป็น 3 ส่วน

อย่างเชื่อมโยงกันโดยเริ่มจากสภาพเศรษฐกิจสังคมของชุมชนรอบเหมืองแร่ทองคำ การอุบัติขึ้นของการเคลื่อนไหวต่อต้านเหมืองแร่ทองคำ และความหลากหลายของรูปแบบการเคลื่อนไหวต่อต้านเหมืองแร่ทองคำของชาวบ้าน

สภาพเศรษฐกิจสังคมของชุมชนรอบเหมืองแร่ทองคำ

“เหมืองแร่ทองคำจังหวัดเลย” ตั้งอยู่บริเวณพื้นที่ตำบลเขาหลวง อำเภอวังสะพุง ห่างจากตัวจังหวัดไปทางทิศใต้ประมาณ 20 กิโลเมตร และห่างจากอำเภอวังสะพุงไปทางด้านทิศตะวันตก ประมาณ 15 กิโลเมตร พื้นที่ดังกล่าวรายล้อมด้วยหมู่บ้านในเขตพื้นที่การปกครองของตำบลเขาหลวง 6 หมู่บ้านด้วยกัน ได้แก่ บ้านห้วยผุก หมู่ที่ 1 บ้านกกสะทอน หมู่ที่ 2 บ้านนาหนองบง หมู่ที่ 3 บ้านแก่งหิน หมู่ที่ 4 บ้านโนนผางพัฒนา หมู่ที่ 12 และบ้านภูทับฟ้าพัฒนา หมู่ที่ 13 นอกจากนี้ยังมีพื้นที่บางส่วนที่ติดต่อกับหมู่บ้านในเขตการปกครอง ตำบลหนองจั่ว อำเภอวังสะพุง และหมู่บ้านในเขตการปกครองของตำบลนาโง่ง อำเภอเมือง อย่างไรก็ตาม พื้นที่ซึ่งได้รับผลกระทบจากการประกอบกิจการเหมืองแร่ทองคำและรวมตัวกันเคลื่อนไหวต่อต้านเหมืองแร่ทองคำในนาม “กลุ่มรักษากันเกิด” นั้นอยู่ใน 6 หมู่บ้านของเขตพื้นที่การปกครองของตำบลเขาหลวงเป็นหลัก ฉะนั้นการพิจารณาสภาพเศรษฐกิจสังคมของชุมชนรอบเหมืองทองคำ จึงให้ความสำคัญที่ชุมชน 6 หมู่บ้านนี้

สภาพโดยเศรษฐกิจสังคมของชุมชนรอบเหมืองแร่ทองคำ หากมองโดยผิวเผินมีลักษณะคล้าย “สังคมชาวนา” (Peasant society) โดยทั่วไป กล่าวคือผู้คนส่วนใหญ่ใช้ชีวิตผูกพันอยู่ในภาคการเกษตรเป็นหลัก แม้กระนั้นรายได้ของชาวบ้านทั้ง 6 หมู่บ้านไม่ได้มาจากภาคการเกษตรเพียงด้านเดียว ตรงกันข้ามกลับเป็นรายได้ที่มาจากนอกภาคการเกษตร การสัมภาษณ์

พูดคุยกับชาวบ้านทั้ง 6 หมู่บ้านรอบเหมืองแร่ทองคำ
คะหลึงชายอายุระหว่าง 30-50 ปี ซึ่งเป็นช่วงวัยทำงาน
ทุกคนต่างตอบไปในทางเดียวกันว่าเคยมีประสบการณ์
เดินทางออกไปทำงานนอกชุมชนกันทั้งนั้น โดยภายหลัง
จบการศึกษาระดับมัธยมได้เดินทางไปทำงานโรงงานใน
เมืองอย่างใหญ่ คือถ้าหากไม่ใช่กรุงเทพมหานครก็เป็น
เมืองที่เป็นแหล่งที่ตั้งของโรงงานอุตสาหกรรม เช่น ชลบุรี
ระยอง ออยุธยา ฯลฯ (สัมภาษณ์ชาวบ้านผู้ร่วมเคลื่อนไหว,
2558) ที่สำคัญที่สุดอีกประเด็นหนึ่งของรายได้หลักของ
ชาวบ้านทั้ง 6 หมู่บ้านคือ การขายล็อตเตอรี่หรือสลาก
กินแบ่งรัฐบาล ชาวบ้านโดยส่วนใหญ่ต่างมีประสบการณ์
ออกเดินทางไปขายสลากกินแบ่งรัฐบาลตามหัวเมืองใหญ่ๆ
ทั่วทุกภาคของประเทศแทบทั้งสิ้น (สัมภาษณ์ผู้นำ
ท้องถิ่น, 2558)

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นกับ
ชาวบ้านดังกล่าวด้านหนึ่งส่งผลให้โลกทัศน์ของ
ชาวบ้านเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย กล่าวคือ ผู้คนใน
หมู่บ้านเชื่อมโยงกับสังคมภายนอกอย่างกว้างขวาง ใน
รูปการเดินทางเคลื่อนย้ายออกไปทำงาน การเดินทางไป
ขายสลากกินแบ่งรัฐบาลหรือล็อตเตอรี่ ตามเมืองใหญ่
การที่ชาวบ้านที่ได้ออกไปนอกหมู่บ้านและใช้ชีวิตอยู่ใน
โลกกว้าง ต่างต้องเป็นส่วนหนึ่งในวัฒนธรรมที่พวกเขา
ได้เคลื่อนย้ายพาตัวเองไปสู่วิถีใหม่ๆ ไปโดยปริยาย
ชาวบ้านสามารถสะสมทุนและเข้าถึงนวัตกรรม
สมัยใหม่ไม่ต่างจากคนเมือง มีความต้องการที่จะมีชีวิต
ที่ดีตามบรรทัดฐานของสังคมภายนอก มีความต้องการ
บริโภคสินค้า และใช้ชีวิตตามสมัยนิยม ตลอดจนมี
ความคาดหวังที่จะให้บุตรหลานมีชีวิตที่ดีกว่าตนผ่าน
การส่งเสริมทางการศึกษา ซึ่งถ้าหากวิเคราะห์ตำแหน่ง
แห่งที่ของชาวบ้านทั้ง 6 หมู่บ้านตามการวิเคราะห์ของ
ชาร์ล เอฟ คายส์ ชาวบ้านทั้ง 6 หมู่บ้าน พวกเขาคือ

“คนมีความรู้เกี่ยวกับทั่วโลก” (Cosmopolitans villagers)
ไม่ใช่ “ชาวนา” แบบดั้งเดิม

ควบคู่กันนั้น กระแสความเปลี่ยนแปลงที่
ถาโถมเข้าสู่หมู่บ้านก็มีผลกระทบต่อชาวบ้านไม่แพ้กัน
ชาวบ้านมีระบบอินเทอร์เน็ตเข้าถึง ชาวบ้านรู้จักทั้งการ
ใช้ e-mail การใช้เว็บไซต์ facebook และสัมพันธ์กับ
ข้อมูลอื่นๆ ในระบบสังคมออนไลน์ เน้นอนว่าความ
เปลี่ยนแปลง ที่ว่านี้ย่อมส่งผลต่อแนวทางการ
เคลื่อนไหวต่อต้านเหมืองแร่ทองคำของพวกเขา

ปฐมบทการต่อต้านเหมืองแร่ทองคำของ ชาวบ้าน“กลุ่มรักษากันเกิด”

จุดกำเนิดของการประกอบกิจกรรมเหมืองแร่
ทองคำในจังหวัดเลย นั้น มีขึ้นภายหลังจากที่
คณะรัฐมนตรีได้มีมติเมื่อวันที่ 3 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2530
เห็นชอบตอนนโยบายว่าด้วยการสำรวจและพัฒนาแร่
ทองคำ พร้อมทั้งกำหนดหลักเกณฑ์ในการดำเนินการซึ่ง
ต่อมา กระทรวงอุตสาหกรรมได้ประกาศนโยบายว่าด้วย
การสำรวจและพัฒนาแร่ทองคำ และ คณะรัฐมนตรีได้มี
มติอนุมัติให้กระทรวงอุตสาหกรรมออกอาชญาบัตร
ผูกขาด สำรวจแร่ อาชญาบัตรพิเศษ และประทานบัตร
เหมืองแร่ทองคำในจังหวัดเลย หนองคาย และบริเวณ
ใกล้เคียงขึ้น (สำนักศิลปะและวัฒนธรรมจังหวัดเลย,
2541: 116)

บริษัทที่ได้รับการคัดเลือกให้เป็นผู้มีสิทธิ
สำรวจและทำเหมืองแร่ทองคำได้แก่ บริษัท พุ่งคำฮาเบอร์
จำกัด (มหาชน) โดยยื่นขอสำรวจและทำเหมืองแร่
ทองคำ พร้อมกับตั้งบริษัทย่อย พุ่งคำ จำกัด ขึ้นมา
ดำเนินการสำรวจวิจัยเพื่อหาความคุ้มค่าเกี่ยวกับ
ปริมาณแร่ทองคำในพื้นที่ กระทั่งถึงปี พ.ศ. 2543 บริษัท
ได้ยื่นคำขอประทานบัตรเพื่อทำเหมืองแร่ทองคำในพื้นที่
ป่าโคกภูเหล็ก ตำบลเขาหลวง อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย
เป็นเวลา 25 ปี (27 กันยายน 2545 - 26 กันยายน 2570)

ซึ่งได้รับอนุญาตจากหน่วยงานราชการ ทำยที่สุดในเดือนกันยายน พ.ศ. 2549 บริษัท ทุ่งคำ ได้เริ่มต้นดำเนินกิจกรรมเหมืองแร่ทองคำจังหวัดเลย อย่างเป็นทางการ (เพ็ญนิม แชนด์, 2552)

การเข้ามาสำรวจเพื่อดำเนินกิจการเหมืองแร่ทองคำในเขตพื้นที่ ตำบลเขาหลวง อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย เบื้องต้นชาวบ้านนั้นต่างวาดหวังว่า การเกิดขึ้นของเหมืองแร่ทองคำจะส่งผลให้เศรษฐกิจและความเป็นอยู่ของชาวบ้านให้ดีขึ้น ชาวบ้านจะมีรายได้จากการเข้าทำงานกับทางบริษัท รวมทั้งการทำการค้าขายสิ่งของในช่วงที่เหมืองมาทำงาน ดังตัวอย่างคำให้สัมภาษณ์ของชาวบ้านกนกสะทอน หมู่ที่ 2 ตำบลเขาหลวงหนึ่งในหมู่บ้านที่ได้รับผลกระทบโดยตรงจากเหมืองทองที่ว่า

“...ตอนแรกที่ได้ข่าวว่าลิมเหมืองทอง ก่ากะว่าไต่บ้านลิมงานเฮ็ด ลีได้ขายของกินของใช้ให้ไต่เหมือง ไต่ก่ากะว่าลีสได้ขายหน่วยละสิบบาท ไต่มีเอือกสารสิทธิ์กะชีขายได้ไร่ละตั้งหลายพัน ได้เงินมากะมาออกรถออกร...”
(สัมภาษณ์ชาวบ้านผู้ร่วมเคลื่อนไหว, 2558)

ทว่า ความหวังของชาวบ้านที่วาดไว้กลับดับดับเนื่องจากภายหลัง ปี พ.ศ. 2549 ที่มีการดำเนินกิจกรรมเหมืองแร่ทองคำ ชาวบ้านต้องเผชิญกับฝุ่นละอองจากการขนสินแร่ เสียงและแรงสั่นสะเทือนจากการระเบิดหิน และการประกอบกิจการในโรงงาน ตลอดจนความเปลี่ยนแปลงทางสภาพแวดล้อมธรรมชาติซึ่งขยายตัวออกอย่างรวดเร็ว เช่น มีการพังทลายหน้าดินลงสู่พื้นที่การเกษตร ลำน้ำธรรมชาติปนเปื้อนโลหะหนัก มีตรวจพบสารไซยาไนด์ในเลือดของชาวบ้าน น้ำฝนไม่สะอาดบริโภคไม่ได้เหมือนเดิม ชาวบ้านต้องซื้อน้ำกินน้ำใช้ และเกิดความวิตกกังวลไปถ้วนหน้า และเมื่อปัญหาดังกล่าวไม่ได้รับการเหลียวแลจากองค์กรหรือหน่วยงาน

ทั้งภาครัฐและเอกชนมีส่วนเกี่ยวข้อง ดังนั้นชาวบ้านจึงเริ่มรวมกลุ่มและเคลื่อนไหวทางสังคมภายใต้ชื่อ “กลุ่มรักษำบ้านเกิด” ขึ้น (สัมภาษณ์แกนนำ, 2558)

นับตั้งแต่การจัดตั้งกลุ่มรักษำบ้านเกิดขึ้นมา จนกระทั่งปัจจุบัน สามารถสรุปลำดับเคลื่อนไหวต่อต้านเป็น 2 ช่วง ได้แก่ ช่วงที่ 1 ช่วงหลอมรวม ความคิด (พ.ศ. 2548 - 2550) ซึ่งชาวบ้านได้รวมพลังของคนภายในชุมชน หลอมรวม ความคิดของคนที่อยู่ในชุมชนให้ลุกขึ้นมารับทราบปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อวิถีชีวิต สุขภาพ และสิ่งแวดล้อมของชุมชน และช่วงที่ 2 ช่วงเรียนรู้ต่อสู้ (พ.ศ. 2551-2554) เป็นช่วงที่ชาวบ้านแสวงหาพันธมิตร เชื่อมโยงและร้อยรัด เครือข่ายการเคลื่อนไหวให้เกิดพลังในการต่อสู้ (สุกัร สมอมา มณีมัยทองอยู่ และสมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2555: 53-54)

โดยชาวบ้านมีการเรียกร้องที่สำคัญในการต่อต้าน คือ 1) คัดค้านกฎหมายแร่ที่ไม่เป็นธรรม 2) คัดค้านการขยาย ประทานบัตรที่มีส่วนตัดตอนทำให้วิถีชีวิตของพวกเขาพบกับทรัพยากรท้องถิ่นแยก ขาดออกจากกัน และ 3) เรียกร้องให้รัฐแสดงความรับผิดชอบในการเยียวยา ผลกระทบจากการดำเนินโครงการเหมืองแร่ ซึ่งทั้ง 3 ประเด็นสะท้อนให้เห็นถึง ปัญหาเชิงนโยบายของประเทศ และปัญหาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยรัฐ ที่ขาดความสมดุลและไม่เป็นธรรม ขบวนการเคลื่อนไหวต่อต้านเหมืองแร่ทองคำจึงเป็นขบวนการที่ปรากฏตัวขึ้นภายใต้เงื่อนไขที่รัฐได้ขยายอำนาจในการควบคุม ทรัพยากรในท้องถิ่น และบริบทของความขัดแย้งระหว่างรัฐ ทุน และชาวบ้าน ซึ่งได้รับผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรในกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจไม่เท่าเทียมกัน (สุกัร สมอมา มณีมัยทองอยู่ และสมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2555: 53-54)

ความหลากหลายของการเคลื่อนไหว ต่อต้านเมืองแร่ทองคำของ “กลุ่มรักษบ้านเกิด”

“...เอาใจของเขากับใจพี่น้องสื่อถึงกันว่า
ทรัพยากรเป็นของเขานะ เขาต้องรักษาไว้ให้ลูก
ให้หลาน...”
(สัมภาษณ์แกนนำ, 2558)

ภาพรวมของการจัดตั้ง “กลุ่มรักษบ้านเกิด” ตำบลเขาหลวง อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลยขึ้นนั้นอาจพิจารณาได้ว่ามาจากการที่ประชาชนประสบปัญหาหรือความเดือดร้อนจากการประกอบกิจการเหมืองแร่ทองคำแล้วเคลื่อนไหวต่อรองเพื่อแก้ปัญหาให้กับตน อย่างไรก็ตามสิ่งที่ถูกละเลยไปมากกว่าความเดือดร้อนจนทนไม่ไหวและลุกขึ้นสู้ของชาวบ้าน คือความไม่เท่าเทียมในการเข้าถึงทรัพยากรที่รัฐและทุนมีกลไกทางอำนาจในการเข้าถึงทรัพยากรที่มากกว่าประชาชน ดังจะเห็นได้จากคำให้สัมภาษณ์ของชาวบ้านที่กล่าวถึง การที่ภาครัฐจะมีโครงการขนาดใหญ่ที่ส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อม เศรษฐกิจ และสังคมของชาวบ้านนั้น ไม่ได้เกิดขึ้นบนฐานของการสร้างความเข้าใจที่่องแท้ แต่กลับมีลักษณะของการบิดเบือน แฝงเร้นเพื่อให้ได้มาซึ่งการเข้าใช้ทรัพยากรในพื้นที่ โดยมีได้คำนึงผลกระทบต่อประชาชนในพื้นที่เท่าที่ควร ซึ่งการลุกขึ้นมาของชาวบ้านรอบเหมืองแร่ทองคำ และจัดตั้ง “กลุ่มรักษบ้านเกิด” ขึ้นนี้ คือผลพวงหนึ่งของนโยบายการพัฒนาประเทศสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรม ที่มุ่งหวังใช้ทรัพยากรในประเทศเพื่อตอบสนองของความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอุตสาหกรรมโดยมองข้ามความเป็น “บ้านเกิดเมืองนอน” ของชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายพัฒนาขนาดใหญ่ของทางภาครัฐ

โดยเมื่อกล่าวถึงการเคลื่อนไหวของชาวบ้านในรูปแบบ “การเมืองภาคประชาชน” หรือ ขบวนการทางสังคมทั่วไป สามารถจำแนกได้ 2 ประการ คือ การ

เคลื่อนไหวผ่านช่องทางการเมืองปกติ และการกระทำกรนอกสถาบันการเมืองปกติ ที่เข้าไปขัดขวางกดดันการตัดสินใจทางการเมืองของรัฐบาลหรือฝ่ายตรงกันข้ามกับวิถีชีวิตปกติของสังคม ดังรายละเอียดของการเคลื่อนไหว ดังนี้

การเคลื่อนไหวผ่านช่องทางการเมืองปกติ
การยื่นหนังสือผ่านกลไกราชการ เป็นวิธีการเคลื่อนไหวตั้งแต่ยุคเริ่มแรกของการก่อตั้งกลุ่มรักษบ้านเกิด โดยระยะแรกเนื้อหาหรือ “ตัวบท” (text) ของหนังสือที่ยื่นส่วนมากเป็นการร้องเรียนต่อหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง เพื่อชี้ให้เห็นถึงผลกระทบจากการดำเนินกิจการเหมืองแร่ทองคำที่มีต่อชาวบ้าน และมีความหลากหลายมากขึ้นในระยะต่อมา ทั้งการประกาศจุดยืน การคัดค้าน ประท้วงตลอดจนประณามการกระทำของฝ่ายรัฐและบริษัทเหมืองแร่ทองคำ เพื่อเรียกร้องให้รัฐทำตามข้อเสนอของชาวบ้าน และเพื่อการตรวจสอบ ทั้งนี้จากการศึกษาพบว่าการยื่น หนังสือผ่านกลไกระบบราชการของกลุ่มรักษบ้านเกิดไม่ว่าจะมีเป้าหมายเพื่ออะไรก็ตาม วิธีการนี้ชาวบ้านจะเลือกใช้ เป็นวิธีการตอบโต้แรกสุด เมื่อไม่สามารถนำไปสู่เป้าหมายที่วางไว้หรือถูกเพิกเฉยจากฝ่ายราชการชาวบ้านจึงนำวิธีการตอบโต้ในรูปแบบอื่นเข้ามาเคลื่อนไหวหนุนเสริม

การผลักดันเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร เป็นอีกวิธีการหนึ่งในการเคลื่อนไหวของกลุ่มรักษบ้านเกิดในระบบการเมืองปกติมาตั้งแต่เริ่มมีการเคลื่อนไหวคัดค้านการสัมปทานเหมืองแร่ทองคำ ควบคู่ไปการยื่นหนังสือต่อหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพยายามเข้าไปมีส่วนร่วมในการตรวจสอบกระบวนการประชาคมที่ชาวบ้านมองว่าไม่มีความน่าเชื่อถือและผลักดันให้เกิดการประชาคมโดยชาวบ้านมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง กระบวนการ

มีส่วนร่วมนี้ ไม่ใช่เพียงแค่การพยายามเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจจัดการทรัพยากรที่มีในชุมชนเท่านั้น แต่รวมถึงการพยายามผลักดันให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเคลื่อนไหวของของประชาชนในแทบทุกกิจกรรมที่กลุ่มรักษำบ้านเกิดมีการเคลื่อนไหวด้วย

การต่อสู้ผ่านการใช้สิทธิตามกฎหมาย และผ่านกระบวนการยุติธรรม ส่วนใหญ่เกิดขึ้นจากการที่ผู้ประกอบการกิจการเหมืองแร่ใช้ยุทธวิธียื่นฟ้องชาวบ้านในทุกกรณีที่กฎหมายเอื้อให้ฟ้องได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการฟ้องร้องในคดี “ก้ำแพงใจ” ที่ชาวบ้านถูกผู้ประกอบการเหมืองแร่ฟ้องร้องค่าเสียหายเป็นจำนวนเงินนับร้อยล้านบาท อย่างไรก็ตาม การต่อสู้ด้วยสิทธิตามกฎหมายมิได้มีเพียงการต่อสู้ฟ้องร้องกับผู้ประกอบการเหมืองแร่ที่เป็นคู่กรณีเท่านั้น ภายใต้การส่งเสริมขององค์กรภาคประชาชน ได้เข้ามาสร้างความเข้าใจแก่ชาวบ้านในด้านกฎหมายเกี่ยวกับสิทธิของชาวบ้านที่พึงมีในรัฐธรรมนูญ มีการอบรมเพิ่มเติมความรู้ด้านกฎหมาย และชาวบ้านกลุ่มรักษำบ้านเกิดส่วนหนึ่งที่เป็นแกนนำได้เข้าร่วมอบรม กับขบวนการภาคประชาชนอีกหลายขบวนการที่เผชิญกับปัญหาคล้ายๆ กัน นำมาซึ่งความตื่นตัวในการหวั่นเกรงต่อกฎหมายที่กระทบต่อสิทธิของพวกเขามากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พรบ.แร่ ฉบับใหม่ที่ชาวบ้านหวั่นเกรงอย่างมากว่าจะเอื้อประโยชน์แก่ชุมชนมากกว่าให้ประชาชนมีสิทธิตัดสินใจทรัพยากรในชุมชนของพวกเขาเอง (สัมภาษณ์แกนนำ, 2559)

อย่างไรก็ดี การขยายพรมแดนความรู้ด้านกฎหมายของชาวบ้าน นับเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่ส่งผลให้ชาวบ้านมีช่องทางในการต่อรองทางอำนาจมากขึ้น โดยเฉพาะการต่อรองผ่านช่องทางของระบบการเมืองปกติ ทั้งยังเป็นการแสดงให้เห็นว่าการเคลื่อนไหว

ปกป้องสิทธิ ปกป้องทรัพยากรของชาวบ้านนั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้องไม่ไร้เหตุไร้ผลและสามารถสร้างความเชื่อมั่นเอียงให้สังคมตัดสินใจให้การสนับสนุนการต่อสู้ของชาวบ้าน กลุ่มรักษำบ้านเกิดอย่างกว้างขวาง

กระทำการนอกสถาบันการเมืองปกติ

การชุมนุมประท้วงกดดัน จากประสบการณ์

ในการเคลื่อนไหวของชาวบ้านกลุ่มรักษำบ้านเกิดทำให้พวกเขารู้ว่าการต่อสู้เรียกร้องให้รัฐเข้ามาแก้ไขปัญห การเรียกร้องให้รัฐปฏิบัติตามข้อเสนอ หรือแม้กระทั่งการเรียกร้องให้รัฐและผู้ประกอบการเหมืองแร่ทองคำ ดำเนินกระบวนการตัดสินใจโครงการและการผลักดัน โครงการให้เกิดความเป็นธรรม เคารพสิทธิของชุมชน ด้วยยุทธวิธีการเคลื่อนไหวตามช่องทางระบบการเมืองปกติ มักถูกเพิกเฉยและถูกละเมิดต่อกติกาที่ตกลงทำร่วมกันอยู่เสมอ การชุมนุมประท้วงกดดันซึ่งเป็นยุทธวิธีที่อยู่นอกเหนือกลไกการทำงานของรัฐจึงเป็นรูปแบบการตอบโต้ที่กลุ่มรักษำบ้านเกิดใช้เพื่อให้ข้อเรียกร้องได้รับการตอบสนอง กดดันให้ฝ่ายต่างๆ หยุดการกระทำที่ไม่เป็นธรรม รวมทั้งกดดันให้รัฐยอมเปิดการเจรจากับชาวบ้านอย่างสมอบหน้าเท่าเทียม

การสื่อสารกับสาธารณะและการต่อสู้เชิงสัญลักษณ์

เป็นยุทธวิธีหนึ่งที่กลุ่มรักษำบ้านเกิดใช้ในการสื่อสารกับสังคม กว่าหนึ่งทศวรรษที่ผ่านมากลุ่มรักษำบ้านเกิดได้หยิบยืมวิธีการสื่อสารที่ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมได้มีการใช้อยู่เป็นการทั่วไปมาใช้ และประดิษฐ์คิดค้นนวัตกรรมในการสื่อสารกับสาธารณะรูปแบบใหม่ๆ ขึ้นมาอย่างหลากหลาย นอกจากเป็นการสื่อสารกับสังคมในภาพกว้างแล้ว จุดมุ่งหมายที่เห็นได้ชัดก็คือการต่อต้านในเชิงสัญลักษณ์ต่างๆ นับตั้งแต่ การณรงค์ กาดต่อต้านในเชิงสัญลักษณ์ คือ การแสดงออกซึ่งความไม่พอใจ ด้วยการหลีกเลี่ยงการใช้ความรุนแรงหรือการปะทะแตกหัก

แต่จะมีพฤติกรรมต่อต้านที่หลากหลาย นับตั้งแต่การไม่ให้ความร่วมมือ การต่อรอง การทำหาย การขัดขึ้น เป็นต้นว่าการลักลอบเข้าไปแปรอักษร “ปิดเหมืองฟื้นฟู” ยังพื้นที่ภูเขาป่าบอน หนึ่งในพื้นที่ซึ่งได้รับสัมปทานการทำเหมืองแร่ทองคำ เพื่อเป็นการแสดงความไม่เห็นด้วย และต้องการฟื้นฟูสภาพแวดล้อมที่เสียไปจากการประกอบกิจการเหมืองแร่ทองคำ ทั้งนี้ รูปแบบการสื่อสารผ่านสัญลักษณ์ต่างๆ ที่เป็นการประกาศต่อต้านการประกอบกิจการเหมืองแร่อย่างเด่นชัดแล้ว กลุ่มรักษำบ้านเกิดยังมีกรขยายผลการต่อต้านผ่านสื่อออนไลน์ เพื่อให้ขอบข่ายของการเคลื่อนไหวเป็นไปอย่างกว้างขวางขึ้นอีกด้วย โดยเฉพาะการกระทำผ่านช่องทาง Social Network อย่างสื่อ Facebook ในนามเพจ “เหมืองแร่เมืองเลย V.2”

การสร้างเครือข่ายการต่อต้าน การศึกษาพบว่า กลุ่มรักษำบ้านเกิดได้แสวงหาพลังสนับสนุนจากเครือข่ายภายนอกอย่างหลากหลายซึ่งเครือข่ายการต่อต้านที่เกิดขึ้นควบคู่ไปกับการเคลื่อนไหวของกลุ่มรักษำบ้านเกิดนี้สามารถจำแนกได้เป็น 2 กลุ่มด้วยกันคือ เครือข่ายชาวบ้านผู้ได้รับผลกระทบจากนโยบายการจัดการทรัพยากรโดยตรง อาจกล่าวได้อีกอย่างว่าเป็นชาวบ้านในหลากหลายพื้นที่ที่ประสบปัญหาด້ายๆ กับกลุ่มรักษำบ้านเกิด เช่น กลุ่มต่อต้านเหมืองโปแตช จังหวัดอุดรธานี กลุ่มต่อต้านโรงไฟฟ้าถ่านหิน จังหวัดกระบี่ กลุ่มรักษำท้องถื่นบ่อนอก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ฯลฯ ที่สำคัญคือกลุ่มที่ประสบกับปัญหาใกล้เคียงกัน อย่างกลุ่มชาวบ้านคัดเหมืองแร่ทองคำ จังหวัดพิจิตร โดยเครือข่ายเหล่านี้ได้มีส่วนสนับสนุนด้านทรัพยากรสำหรับการเคลื่อนไหวของกลุ่มรักษำบ้านเกิดในหลายมิติด้วยกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเสริมสร้างกิจกรรมการเรียนรู้แลกเปลี่ยนกับชาวบ้านในรูปแบบของการจัดอบรม จัดสัมมนา ฯลฯ และถ่ายทอดความรู้ทักษะ

ที่กระทำผ่านองค์กรพัฒนาเอกชน และเครือข่ายผู้มีจิตสำนึกในประเด็นปัญหาการจัดการทรัพยากรที่ไม่เป็นธรรม ในที่นี้หมายถึงองค์กรพัฒนาเอกชนรวมทั้งกลุ่มนักศึกษาที่มองเห็นถึงความไม่เป็นธรรมทางสังคม และความเดือดร้อนของชาวบ้านที่ต้องเผชิญ ซึ่งการเข้ามาสัมพันธ์กับการเคลื่อนไหวต่อต้านเหมืองแร่ทองคำของเครือข่ายประเภทนี้ส่วนใหญ่จะหนุนเสริมในเรื่องของการเคลื่อนไหวคัดค้าน ตรวจสอบ ผลักดัน ในประเด็นเชิงนโยบาย การติดตามตรวจสอบคัดค้านกระบวนการอนุมัติโครงการของรัฐ สนับสนุนในด้านข้อมูลทางวิชาการ ข้อมูลทางกฎหมาย การสร้างกิจกรรมการเรียนรู้แลกเปลี่ยนกับชาวบ้านในรูปแบบของการจัดอบรม จัดสัมมนา และถ่ายทอดความรู้ทักษะตลอดจนเข้าร่วมการเคลื่อนไหวต่อต้าน ที่โดดเด่นอย่างเช่น “กลุ่มนักศึกษาดาวดิน” ที่เข้ามามีส่วนร่วมกับชาวบ้านในการร่วมรณรงค์ ชุมนุมประท้วง ให้ข้อมูลและองค์ความรู้ทางกฎหมายสิทธิชุมชน

การเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรม รูปแบบการเคลื่อนไหวอย่างหนึ่งที่มีความน่าสนใจเป็นอย่างยิ่งคือการเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรม ผ่านงาน “บุญภูทับฟ้า สืบชะตาข้าวป่าบอน หาบคอนภูเหล็ก” ซึ่งชาวบ้านร่วมกันจัดขึ้นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2552 และดำเนินกิจกรรมเรื่อยมาจนกระทั่งปัจจุบัน (2560) รวม 8 ครั้ง ด้วยกัน “บุญภูฯ” ที่ชาวบ้าน จัดขึ้นเป็นพยายามสื่อสารให้สังคมทั่วไปเห็นถึงความสำคัญและศักยภาพของชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรในท้องถิ่นอย่างเช่น ภูทับฟ้า ภูเหล็ก และพื้นที่ชุ่มน้ำข้าวป่าบอน และไม่เห็นด้วยกับภาครัฐและทุนที่จะให้พื้นที่เหล่านี้ถูกใช้เป็นเหมืองแร่ทองคำ พร้อมกันนั้น “บุญภูฯ” ยังเป็นพิธีกรรมที่เสริมสร้างความสัมพันธ์ในชุมชนให้เข้มแข็ง เป็นความพยายามในการฟื้นฟูพลัง (Revitalization) ให้กับสังคม และเป็นปัจจัยสำคัญในการรวมกลุ่มในการต่อรองกับรัฐและนายทุน

ที่มีอำนาจและกลไกในการเข้าใช้ทรัพยากรที่มากกว่า (นพพล แก่งจำปา, 2558)

อภิปรายผล

ความหลากหลายของรูปแบบการเคลื่อนไหวต่อต้านเมืองแร่ทองคำ สัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมของชาวบ้านทั้ง 6 หมู่บ้าน รอบเหมืองทองคำในปัจจุบัน ที่ผู้คนในหมู่บ้านต่างเชื่อมโยงกับสังคมภายนอกอย่างกว้างขวาง รวมทั้งการสัมผัสกับเทคโนโลยีใหม่ๆ ที่เข้ามาพร้อมกับระบบการศึกษา ซึ่งสอดคล้องกับ แนวความคิดว่าด้วย “การปรับโครงสร้างชนบท” (Rural restructuring) ที่อธิบายสังคมชนบทครอบคลุมทั้งการปรับเปลี่ยนโครงสร้าง ความสัมพันธ์ และปฏิบัติการทางสังคมโดย แสดงชี้ให้เห็นถึงกระบวนการปรับเปลี่ยนทิศทางการผลิตของภาคชนบทที่หลากหลายและซับซ้อน

ทั้งนี้ ในความเปลี่ยนแปลงทางสังคมของชุมชน 6 หมู่บ้านรอบเหมืองแร่ทองคำ ทั้งการทำงานในภาคการผลิตอุตสาหกรรมตามเมืองใหญ่ๆ การขายสลากกินแบ่งรัฐบาลหรือลอตเตอรี่ หรือแม้แต่การทำเกษตรที่มีวิธีการผลิตแตกต่างไปจากอดีต ทำให้ตำแหน่งแห่งที่ของชาวบ้านทั้ง 6 หมู่บ้านเป็นไปตามการวิเคราะห์ของชาร์ล เอฟ คายส์ ที่ว่าพวกเขา คือ “คนมีความรู้เกี่ยวกับทั่วโลก” (Cosmopolitans villagers) ไม่ใช่ “ชาวนา” แบบดั้งเดิม

นอกจากนี้ บนความหลากหลายของรูปแบบการเคลื่อนไหวการเมืองภาคประชาชนของกลุ่มรักษำบ้านเกิดยังสามารถกล่าวได้ว่ามีความคล้ายคลึงกับขบวนการทางสังคมรูปแบบใหม่ (New social movements) หรือขบวนการประชาชนร่วมสมัย ซึ่งเป็นการเคลื่อนไหวของขบวนการประชาชน ที่เกิดจากกลุ่มที่ถูกเอารัดเอาเปรียบในสังคมที่เกิดขึ้นในหลายพื้นที่ทั่วโลก โดย

ประชาชนได้รวมตัวและการแสดงออกในลักษณะของการประท้วงในรูปแบบสไตรค์ (Strike) ของสหภาพแรงงาน การยึดที่ทำการของราชการหรือสำนักงาน (Occupation) การเดินขบวน (Demonstration) การทำงานแบบตะถั่ววง (Slow down) หรือการยึดถนนขัดขวางการจราจร (Traffic blocking) โดยมีการดำเนินการเพื่อที่จะสร้างอำนาจต่อรองทางการเมืองกับรัฐบาล มีการเรียกร้องให้จัดสรรทรัพยากรหรือแก้ไขปัญหาความไม่เป็นธรรมที่เกิดขึ้น

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่นี้ นับได้ว่าเป็นความก้าวหน้าของวัฒนธรรมการเมืองภาคประชาชน เป็นการรวมกลุ่มของประชาชนในฐานะผู้กระทำทางการเมือง ซึ่งเรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงสังคมและการเมืองที่ไปไกลกว่าเรื่องของการเปลี่ยนแปลงอำนาจรัฐเป็นขบวนการที่มีเป้าหมายในการสร้างบรรยากาศและเงื่อนไขแบบประชาธิปไตย (Democratic environment) เพื่อสร้างประชาสังคม (Civil society) ที่มีความเข้มแข็ง ประชาชนมีความตื่นตัวการเคลื่อนไหวมีลักษณะต่อต้านรัฐ และต่อต้านระบบราชการพร้อมๆ กับการแสดงออกในด้านที่เชื่อมั่นศรัทธาพลังอำนาจของประชาชน และประสงค์จะเปิดพื้นที่การเมืองให้ประชาชนมีบทบาทมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม การที่ชาวบ้านทั้ง 6 หมู่บ้านรอบเหมืองแร่ทองคำ ต้องเผชิญกับกระแสการพัฒนาที่รัฐและทุนมีกลไกอำนาจในการเข้าใช้ทรัพยากรในบ้านเกิดเมืองนอนของพวกเขามากกว่าโดยที่ชาวบ้านไม่สามารถกำหนดหรือจัดการทรัพยากรได้ด้วยตัวของพวกเขาเอง ช้ำร้ายยังได้รับพิษภัยจากผลกระทบของการพัฒนาด้วยนั้น หากมองในมุมนี้ชาวบ้านทั้ง 6 หมู่บ้านรอบเหมืองแร่ทองคำ คือ กลุ่มคนชายขอบ ที่กลุ่มคนที่ด้อยอำนาจ กลุ่มคนที่ตกเป็นเบี้ยล่างของคนส่วนใหญ่และยากจน แม้กระนั้นการตกอยู่ในสถานะความเป็นชายขอบของสังคมดังกล่าว ชาวบ้านทั้ง 6 หมู่บ้าน

รอบเหมืองแร่ทองคำหาได้สยบยอมโดยสิทธิราบไม่
ในทางตรงกันข้ามชาวบ้าน ต่างพยายามต่อสู้ช่วงชิง
และสร้างอำนาจให้แก่ตนด้วยวิธีการที่หลากหลาย ทั้ง
การต่อสู้ในข้อกฎหมายและยื่นหนังสือประท้วงต่อ
หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง การเดินขบวนรณรงค์
ประชาสัมพันธ์ชี้แจงความเข้าใจเกี่ยวกับผลกระทบจาก
กิจการเหมืองแร่ทองคำ การเดินขบวนต่อต้าน การ
ต่อต้านในเชิงสัญลักษณ์ ตลอดจนการเชื่อมโยงกับกลุ่ม
องค์กรเครือข่าย ที่เล็งเห็นความสำคัญของสิทธิ อำนาจ
ของชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น อันเป็น
การแสดงให้เห็นว่ากลุ่มชาวบ้านไม่ได้เป็นฝ่ายที่ถูก
กระทำเท่านั้น แต่พวกเขาสามารถตอบโต้ได้ด้วย

สรุปผลการวิจัย

การรวมตัวกันขึ้นของชาวบ้านเพื่อเคลื่อนไหว
ต่อต้านการทำอุตสาหกรรมเหมืองแร่ทองคำในเขตพื้นที่
ตำบลเขาหลวง อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย สาเหตุ
สำคัญมาจากการประกอบกิจการเหมืองแร่ได้ส่งผลกระทบ
ต่อชาวบ้านหมู่บ้านรอบๆ เหมือง รวมทั้งการเผชิญ
กับอำนาจรัฐและทุนที่มีกลไกในการเข้าถึงทรัพยากรที่
มากกว่า ส่งผลให้ชาวบ้านรวมตัวกันภายใต้ “กลุ่มคน
รักษบ้านเกิด” เพื่อเคลื่อนไหวต่อต้านการประกอบ
กิจการอุตสาหกรรมเหมืองแร่ทองคำ และพยายาม
จัดการทรัพยากรในท้องถิ่นตามแนวทางของตน ด้วย
ความที่ชาวบ้านเชื่อมโยงกับสังคมภายนอกอย่าง
กว้างขวาง รวมทั้งการสัมผัสกับเทคโนโลยีใหม่ๆ ที่เข้า
มาพร้อมกับความเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบท ส่งผล
ให้โลกทัศน์และวิถีคิดในการเคลื่อนไหวต่อต้านเหมือง
แร่ทองคำนั้นมีรูปแบบการเคลื่อนไหวที่หลากหลาย ทั้ง
อยู่ในรูปแบบการเคลื่อนไหวผ่านช่องทางการเมืองปกติ
และการกระทำการนอกสถาบันการเมืองปกติที่ต้อง
ตั้งอยู่บนฐานของการไม่ใช้ความรุนแรง

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

นโยบายการพัฒนาของรัฐที่คาบเกี่ยวกับ
ประเด็นทรัพยากรในท้องถิ่นต้องเปิดโอกาสให้
ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ทรัพยากรใน
บ้านเกิดเมืองนอนของพวกเขาอย่างแท้จริง สร้างความ
กระจ่างแจ้งโดยมีการเปิดเผยข้อมูลข่าวสารต่อ
ประชาชนเพื่อประกอบการตัดสินใจในการใช้ประโยชน์
จากทรัพยากร ตลอดจนในกระบวนการประเมินผล
กระทบทั้งด้านสิ่งแวดล้อม และด้านสังคม ต้องมีการกับ
กับติดตามเพื่อให้ผลการประเมินที่ได้มีความน่าเชื่อถือ
ซึ่งการมีส่วนร่วมและความโปร่งใสเป็นนี้จะแนวทาง
สำคัญที่จะป้องกันความขัดแย้งด้านทรัพยากรที่ขึ้น

การศึกษานี้ให้ความสำคัญกับการเคลื่อนไหว
ของกลุ่มชาวบ้านเป็นหลัก ทั้งนี้ก็เพื่อแสดงให้เห็น
ศักยภาพและความต้องการของชาวบ้านในความ
พยายามเข้ามารักษาและจัดการกับทรัพยากรใน “บ้าน
เกิดเมืองนอน” ของตน จึงอาจจะเลยปฏิบัติการของบาง
กลุ่มสังคมที่เกี่ยวข้องไปบ้าง ฉะนั้นเพื่อความครบถ้วน
ควรที่จะมีการศึกษามุมมองของกลุ่มสังคมอื่นๆ ที่เข้ามา
เกี่ยวข้องด้วย เช่น กลุ่มผู้ประกอบการเมือง องค์กรและ
นโยบายการจัดการทรัพยากรของภาครัฐ เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

กฤตยา อาชวนิจกุล และคณะ. (2542). **ขบวนการ
ประชาสังคมไทย: ความเคลื่อนไหวภาค
พลเมือง**. นครปฐม: โครงการวิจัยและพัฒนา
ประชาสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

นพพล แก่งจำปา. (2558). “บุญภูทับฟ้า สืบชะตาข้า
ป่าบอน หาบคอนภูเหล็ก” กับการ
เคลื่อนไหวต่อต้านเหมืองแร่ทองคำของ
ชาวบ้าน “กลุ่มรักบ้านเกิด” ตำบลเขา
หลวง อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย. การ
ประชุมวิชาการมนุษยศาสตร์และ
สังคมศาสตร์วิชาการ ครั้งที่ 1. เลย: คณะ
มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย
ราชภัฏเลย.

ประภาส ปิ่นตบแต่ง. (2541). การเมืองบนท้องถนน:
99 วันสมัชชาคนจน และประวัติศาสตร์
การเดินขบวนชุมนุมประท้วงใน
สังคมไทย. กรุงเทพฯ: ต้นตำหรับ.

เพ็ญโฉม แซ่ตั้ง. (2552). **ข้อเท็จจริงและความจริงเหมือง
ทองคำจังหวัดเลย.** กรุงเทพฯ: สสส.

สุกักร์ สมอมา มณีมัย ทองอยู่ และสมศักดิ์ ศรีสันติสุข.
(2555). “กระบวนการสร้างกรอบความคิดของ
ขบวนการเคลื่อนไหวต่อต้านเหมืองแร่ทองคำ.
วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง, 8(3), กันยายน-
ธันวาคม.

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏเลย. (2541).
สมบัติเมืองเลย. เลย: รุ่งแสงธุรกิจการพิมพ์.

Fred W. Riggs. (1966). *Thailand: The modernization
of a Bureaucratic Polity.* Honolulu Hawaii:
East-West Center Press.